

Роговик О. Д.,

аспірант кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

СУБРЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ АФРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті окреслені загальні теоретичні аспекти функціонування субрегіональних механізмів Африканської системи захисту прав людини. Розкриті окремі аспекти судової та позасудової форм захисту прав людини на субрегіональному рівні, а також їх значення для розвитку системи в цілому.

Ключові слова: субрегіональні механізми, субрегіональні інтеграційні об'єднання, права людини, Африканська система захисту прав людини.

Постановка проблеми. У сучасній вітчизняній науці міжнародного права проблеми регіональної системи захисту прав людини у Африці ще не знайшли належного відображення. Особливо це стосується теоретичних аспектів субрегіональних механізмів у рамках цієї системи. Дослідження Африканської системи захисту прав людини в більшій мірі зосереджуються на механізмах захисту прав людини, що існують на рівні Африканського Союзу. Дослідження захисту прав людини на субрегіональному рівні є важливими для визначення напрямку розвитку механізмів захисту прав людини не тільки у особливих регіональних, але й у субрегіональних умовах у рамках субрегіональних інтеграційних об'єднань. Окремі питання зазначеної проблематики досліджувалися у працях наступних зарубіжних науковців: Д. Базадзе, Ф. Вільджоен, В. Голубев, С. Ебобрах, Л. Муруні, О. Руппел, О. Солнцев.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного дослідження окремих аспектів субрегіональних механізмів Африканської системи захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Африканський регіон має низку об'єднань держав, що знаходяться на різних етапах інтеграційного розвитку. Такий стан зумовлено історичним розвитком, оскільки після падіння колоніального режиму африканські країни стали шукати власний шлях зближення і об'єднання для досягнення спільних цілей в окремих галузях економіки [1, с. 149].

О. Солнцев та Д. Базадзе відзначають, що вчені переважно аналізують регіональні міжнародні африканські механізми захисту і заохочення прав людини, що функціонують в рамках Африканського союзу (надалі – АС). Разом з тим спостерігається наявність різних африканських субрегіональних механізмів захисту прав людини, до яких відносяться суди і трибунали, що функціонують в рамках африканських інтеграційних об'єднань [2, с. 116]. На Африканському континенті існує різноманіття субрегіональних судів та трибуналів з мандатами, що часто перетинаються з мандатом Африканської Комісії з прав людини і народів (надалі – АКПЛН), Африканського Суду з прав людини і народів (надалі – АСПЛН). Ці субрегіональні судові органи розглядають питання захисту прав людини [3, с. 276].

На початку ХХІ століття відбувалось зростання африканських субрегіональних інституцій як складових елементів Африканської системи захисту прав людини. Вони стали цікавими інструментами забезпечення прав людини та створили потребу щодо їх включення до будь-якого сер-

йозного дослідження Африканської системи захисту прав людини [4, с. 283].

Регіональні інтеграційні об'єднання, на відміну від регіональних механізмів, краще підходять для вирішення конкретних питань. Невелика кількість держав, що входять до цих утворень, дозволяє їм вирішувати проблеми більш детально у специфічних обставинах [5, с. 24]. Зростання кількості механізмів на субрегіональному рівні щодо захисту прав людини (особливо у Африці) пов'язане з усвідомленням того, що регіональні механізми не є достатньо ефективними [6, с. 86-87], оскільки субрегіональні суди є ближчими до позивачів у їх субрегіонах та через те, що доступ до цих інституцій є відносно дешевшим та швидшим [6, с. 87].

Л. Сон підкреслював, що будь-яке порівняльне дослідження африканських міжнародних організацій повинно враховувати вражаюче різноманіття цих організацій та складність їх чіткої класифікації [7, с. 212]. Існує більше 14 різних субрегіональних інституцій у Африці, але не усі вони володіють потенціалом щодо захисту та забезпечення прав людини у рамках власних інституційних структур. До таких інституцій, що провадять діяльність щодо прав людини, необхідно віднести Загальний ринок для Східної та Південної Африки (КОМЕСА), Східноафриканське співтовариство (САС), Економічне співтовариство країн Західної Африки (ЕКОВАС), Спільнота з розвитку Південної Африки (САДК) [4, с. 284].

Історія створення інтеграційних об'єднань почалася понад півстоліття тому, коли в 1958 р. Економічна і соціальна рада ООН з метою заохочення економічної співпраці між народами Африканського континенту заснувала Економічну комісію ООН для Африки (надалі – ЕКА). Мандат ЕКА полягав у тому, щоб сприяти економічному та соціальному розвитку її держав-членів, сприяти внутрішньорегіональній інтеграції та сприяти розширенню міжнародного співробітництва в інтересах розвитку Африки. З моменту створення ЕКА закликала африканські держави до формування субрегіональних економічних спільнот. Слід зауважити, що установчі документи таких спільнот були прийняті до Африканської Хартії прав людини і народів 1981 р. (надалі – АХПЛН), і як результат цього захисту і заохочення прав людини не ставилися в якості мети або принципу в їх установчих документах. Субрегіональні економічні співтовариства стають сьогодні разом з регіональними механізмами захисту прав людини ще одним наднаціональним засобом захисту та заохочення прав людини в Африці [2, с. 116-117]. Поруч з тим не існує формальних відносин між цими інституціями та структурами традиційної Африканської системи захисту прав людини [4, с. 284].

Деякі автори зазначають, що захист прав людини цими інституціями може бути реалізовано кількома способами (судовий і позасудовий захист прав людини). Забезпечення і заохочення прав людини за межами судів, в першу чергу, здійснюється тільки адміністративними методами. Правові документи регіональних економічних утворень, їх установчі акти, протоколи, заяви, керівні принципи, політики чи мемо-

рандуми про взаєморозуміння накладають обов'язок на держави-члени діяти у відповідності з конкретними принципами, такими, як верховенство права, демократія або повага прав людини [8, с. 281].

Міжнародні документи як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру, прийняті в рамках африканських субрегіональних міжнародних організацій, мають важливе значення для захисту і заохочення прав [9, с. 51].

Вчені констатують, що субрегіональні інституції займаються питаннями прав людини і в інших позасудових формах. Існує три основні шляхи, через які здійснюється позасудове заохочення та захист прав людини. Це відбувається у рамках наروшення потенціалу захисту прав людини, діяльності щодо підтримки демократії та демократизації як поля для роботи секретаріатів організацій та діяльності інших спеціальних органів [4, с. 299].

У цих напрямках ведуть свою діяльність практично всі інтеграційні співтовариства, закріплюючи в цих документах окремі групи прав людини. Ці документи в подальшій діяльності спільнот відіграють визначальну роль.

Судовий механізм захисту прав людини передбачений основними субрегіональними економічними спільнотами. Головна функція цих судів – тлумачення установчих договорів спільнот, але захист прав людини також займає значну роль в їх діяльності. У суди спільнот можуть звертатися фізичні та юридичні особи, чий права були порушені діями (або бездіяльністю) органів влади. Порушене право повинно бути прямо передбачено в Установчому договорі співтовариства або в інших нормативно-правових актах спільноти.

О. Солнцев та Д. Базадзе роблять висновок, що потенціал, яким володіють ці суди, величезний, але недостатність фінансування діяльності судів, юрисдикційні проблеми (багато держав є членами кількох спільнот, і важко визначити, в який суд потрібно звертатися) і проблема виконання рішення суду національними установами ускладнюють діяльність судів, і як результат – люди не так часто звертаються до судів спільнот за захистом своїх порушених прав [2, с. 131-132].

До теперішнього моменту демократія і захист прав людини є одними з основоположних принципів і цілей практично будь-якого інтеграційного об'єднання, що, по суті, створює новий наднаціональний рівень захисту прав людини, при цьому суди таких об'єднань починають відігравати все більш значну роль в сфері їх забезпечення та захисту [10, с. 20].

Субрегіональні суди можуть бути розділені на три категорії: повністю функціональні (суди ЕКОВАС, КОМЕСА та САС), що знаходяться на початковому етапі розвитку (САДК), та суди, що будуть створені у майбутньому [11, с. 503].

Деякі автори стверджують, що малою кількістю справ ці судові органи розвинули природу доступу, що наданий фізичним особам та недержавним суб'єктам відповідно до умов підсудності у договорах – від прямого доступу у договорах САС та ЕКОВАС до обумовленого доступу, що ґрунтується на правилі вичерпання національних засобів правового захисту відповідно до договорів КОМЕСА та САДК (відносно повідомлень проти держав-членів). Судові органи також розвинули питання природи правових або особистих інтересів, щоб бути представленими у якості вимоги підсудності, у термінів позову з публічного інтересу, участі *amicus curiae* та втручання третьої сторони [12, с. 168].

Зростаюча кількість рішень регіональних економічних судів є доказом творчого використання фізичними особами та неурядовими організаціями існуючих можливостей щодо звернення до судів у випадках порушення прав людини. Це також свідчить

про прагнення африканських регіональних судів ефективно здійснювати свою юрисдикцію для вирішення проблем в галузі прав людини, які часто розглядаються в якості невід'ємної частини легітимності економічних і політичних союзів. Поширення юрисдикції судів на права людини несе в собі ризик фрагментації, що потенційно може витіснити АКПЛН [13, с. 264-265].

Рішення усіх субрегіональних судів розглядаються як остаточні, обов'язкові і як такі, що не можуть бути оскаржені будь-яким іншим судом [6, с. 96]. Судову практику деяких регіональних судів вже зараз в юридичному сенсі можна вважати фактором посилення інтеграції. У довгостроковій перспективі метою є їх об'єднання в одній установі, що повинно зміцнити і консолідувати захист прав людини на субрегіональному рівні. Тим не менш, той факт, що багато африканських держав є членами різних інтеграційних об'єднань, можна розглядати як перешкоду щодо процесу інтеграції, а тому питання про паралельну юрисдикцію різних судових органів має бути вирішене [8, с. 282-283].

Субрегіональна інтеграція завжди була важливою особливістю постколоніальної Африки. У той час, як у субрегіональних договорах передбачається створення судів і трибуналів, державами-учасницями дуже мало було зроблено для налагодження діяльності цих органів. Тим не менш, останнім часом спостерігається відродження судового елементу різних договірних інтеграційних систем (практика регіональних судів, прийняття у рамках субрегіональних інтеграційних систем низки статутів прав людини і принципів, що підтвердили прихильність правам людини) [14, с. 115].

Очевидно, що права людини стали основним компонентом завдання регіональних економічних об'єднань в Африці. Цей розвиток можна розглядати як відповідь на регіональний порядок денний, сформований у АХПЛН. Мандат регіональних судів тепер поширюється на права людини. Однак підходи, прийняті цими судами, в цьому відношенні різнірідні і нескординовані. Тому мають місце побоювання щодо їх здатності бути форумами для заохочення та захисту прав людини у рамках існуючих інтеграційних утворень [5, с. 18].

Оцінюючи інтеграційні тенденції в Африці, варто відзначити, що вони носять формальний характер, а більшість відповідних судових інститутів перебувають у стадії перманентного реформування, що не дозволяє зробити остаточний висновок про їх ефективність [1, с. 154].

Можна зробити висновок, що захист прав людини відіграє важливу роль на субрегіональному рівні в Східній і Південній Африці. КОМЕСА, САДК і САС включили права людини на більш високому рівні до відповідних правових документів. Тільки два судових органи у цей час в змозі приймати рішення щодо прав людини, а саме: Суд КОМЕСА і Трибунал САДК. При цьому залишається можливість подання справи в АКПЛН чи АСПЛН. Відносини між АСПЛН і субрегіональними судовими органами у галузі прав людини стають одним з питань, які повинні бути вирішені найближчим часом [8, с. 314-315].

Регіоналізм в Африці призвів до посилення на континенті ролі судів і трибуналів, заснованих у відповідності з субрегіональними договорами. Існуюча тенденція підсилює фрагментацію Африканської системи захисту прав людини, оскільки, субрегіональні суди все більше сприймаються як такі, що здатні здійснювати захист в рамках субрегіональних систем захисту прав людини [14, с. 118-119].

За відсутності належної координації судової інтеграції на континенті множинність судів становить нові труднощі для єдності міжнародного права в галузі прав людини в регіоні.

Дублювання повноважень різних судів і можливість конфлікту рішень у такому випадку є неминучою.

Ці труднощі спричиняють виникнення можливості створення окремих розрізнених систем міжнародних стандартів і норм у різних частинах Африки в галузі прав людини. Вони створюють потенціал для різноманітних інтерпретацій основних і процесуальних норм в сфері прав людини в різних субрегіонах [5, с. 28].

АХПЛН повинна служити в якості єдиного стандарту. Розвиток різних субрегіональних стандартів у галузі прав людини підкреслює відмінності, підживляючи африканську єдність і правову інтеграцію. Можливість прийняття субрегіональних стандартів прав людини вимагає, щоб держави-члени погоджувались на загальний стандарт. Хоча вони і можуть підвищити рівень захисту прав людини, закріплених в АХПЛН, важливо, щоб вона тлумачилася і застосовувалася однаково. Цим аргументом підкріплюється ідея злиття регіональних інтеграційних об'єднань з АС [11, с. 500]. Важливо усвідомлювати, що договори є свідченням роботи африканських субрегіональних інституцій у сфері захисту прав людини, що демонструє те, що справа у встановленні стандартів з прав людини у Африці вже більше не є ексклюзивною прерогативою континентальних органів, як АС [4, с. 293]. Судовий захист прав людини субрегіональними судами створює для цих судів можливість застосовувати власну практику для встановлення субрегіональних культур щодо захисту прав людини завдяки включенню поваги прав людини як частини фундаментальних принципів для інтеграції у кожному субрегіоні [6, с. 88].

Участь регіональних економічних утворень у галузі захисту прав людини призвела до складної організаційної структури в регіоні. Створення регіональних судів з компетенцією в галузі прав людини означає, що АХПЛН більше не володіє монополією на тлумачення і застосування АХПЛН. Тим не менш, АХПЛН передбачає існування інших наднаціональних судів в Африці, таких, як суди регіональних інтеграційних об'єднань, що займаються питаннями прав людини. Це може бути пояснено тим, що прийняття АХПЛН передувало початку участі регіональних економічних утворень у галузі захисту прав людини. Поруч з тим діяльність цих утворень щодо прав людини позбавлена ознак незалежних правозахисних систем, оскільки вони не мають відповідних установ, створених спеціально для вирішення питань щодо прав людини [5, с. 20].

Шляхом до більш ефективного захисту прав людини на субрегіональному рівні у Африці є те, що кожна з цих регіональних міжурядових організацій може прийняти свою власні субрегіональні хартії з прав людини. Такі хартії необхідні для здійснення відповідно до таких договорів юрисдикції специфічними судами та трибуналами спільнот. Така «субрегіональна хартія» може набути форми субрегіональної «конвенції з прав людини» або протоколу до договору субрегіональної організації. Крім того, буде варто імплементувати АХПЛН в цілому до цих субрегіональних договорів [15, с. 208-209].

Висновки. Субрегіональні наднаціональні механізми захисту прав людини, що функціонують у рамках субрегіональних інтеграційних об'єднань у Африці, є складовими Африканської системи захисту прав людини та гармонійним доповненням до регіональних механізмів захисту прав людини на рівні АС.

Поруч з очевидними перевагами субрегіонального судового та позасудового захисту прав людини (наявність прогресивної судової практики, врахування особливостей субрегіонів, полегшений доступ до субрегіональних судів та органів фізичних та юридичних осіб) існують і такі недоліки у їх діяльності, як: відсутність визнання захисту прав людини основою юрисдикції

відповідних судів, фінансові труднощі, проблема виконання рішень субрегіональних судів та їх перманентного реформування під впливом держав Африки.

Результатом розвитку субрегіональних механізмів захисту прав людини стало посилення явища фрагментації Африканської системи захисту прав людини та загрози єдності міжнародному праву на континенті внаслідок створення окремих міжнародно-правових стандартів та культур щодо прав людини, а також альтернативного тлумачення норм АХПЛН. У цьому контексті перед Африкою постала потреба у консолідації регіонального та субрегіонального елементів Африканської системи захисту прав людини та уточнення взаємодії між ними при визнанні їх важливості для посилення правової інтеграції щодо прав людини.

Література:

1. Голубев В. В. Особенности функционирования и юрисдикции судебных учреждений региональных интеграционных объединений на африканском континенте / В. В. Голубев // Актуальные вопросы международного права в Африке [Текст]: материалы круглого стола X ежегодной Всероссийской научно-практической конференции «Актуальные проблемы современного международного права», посвященной памяти профессора Блищенко. Москва, 12 октября 2012 г. / Отв. ред. А. Х. Абашидзе, Е. В. Киселева, А. М. Солнцев. – М.: РУДН, 2012. – С. 149-155.
2. Солнцев А. М. Субрегиональные механизмы защиты прав человека в Африке / А. М. Солнцев, Д. М. Базадзе // Африка в поисках источников мира и развития: Ежегодник – 2013: сб. статей / Под ред. Н. С. Кирабаева, Л. В. Пономаренко, В. И. Юртаева, Е. А. Долгинова. – М.: РУДН, 2013. – С. 116-134.
3. Franceschi L. The African human rights judicial system: a proposal for streamlining structures and domestication mechanisms viewed from the foreign affairs power perspective / L. Franceschi – Pamplona: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra, 2011. – 431 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.unav.es/dspace/bitstream/10171/22472/1/Luis%20Franceschi,%20thesis.pdf>.
4. Ebobrah S. T. Human rights realization in the African Sub-Regional Institutions / S. T. Ebobrah // Ssenyonjo M. The African regional human rights system / M. Ssenyonjo – Leiden–Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2012. – P. 283-300.
5. Murungi L. N. Revisiting the role of sub-regional courts in the protection of human rights in Africa / L. N. Murungi – Pretoria: University of Western Cape, 2009. – 63 p.
6. Ebobrah S. T. Litigating human rights before sub-regional courts in Africa: prospects and challenges / S. T. Ebobrah // African journal of international and comparative law. – 2009. – Vol. 17. – Issue 1. – P. 79-101.
7. Sohn L. B. The organs of economic co-operation in Africa / L. B. Sohn // Journal of African law. – 1972. – Vol. 16. – Issue 3. – P. 212-219.
8. Ruppel O. C. Regional economic communities and human rights in East and southern Africa / O. C. Ruppel // Bösl A. Human Rights in Africa. Legal Perspectives on their protection and promotion / A. Bösl, J. Diescho – Windhoek: Macmillan Education Namibia, 2009. – P. 275-317.
9. Солнцев А. М. Вклад межрегиональных и субрегиональных международных организаций в защиту прав женщин в Африке / А. Солнцев, М. Самаке // Евразийский юридический журнал. – 2013. – № 5. – С. 48-51.
10. Голубев В. Роль судов региональных интеграционных объединений в области защиты прав человека на африканском континенте / В. Голубев // Проблемы изучения Африки в России и за рубежом, Материалы XI школы молодых африканистов России. – 2012. – С. 20-22.
11. Viljoen F. International human rights law in Africa / F. Viljoen – New York: Oxford University press, 2007. – 647 p.
12. Onoria H. Locus standi of individuals and non-state entities before regional economic integration judicial bodies in Africa / H. Onoria // African journal of international and comparative law. – 2010. – Vol. 18. – Issue 2. – P. 143-169.
13. Bantekas I. International human rights law and practice / I. Bantekas, L. Oette – Cambridge: Cambridge University press, 2013. – 731 p.
14. Kufuor K. O. The African human rights system / K. O. Kufuor – New York: Palgrave Macmillan, 2010. – 191 p.
15. Viljoen F. The realization of human rights in Africa through sub-regional institutions / F. Viljoen // African Yearbook of international law. – 1999. – Vol. 7. – P. 185-214.

Роговик А. Д. Субрегиональные механизмы Африканской системы защиты прав человека: теоретические аспекты

Аннотация. В статье обозначены общие теоретические аспекты функционирования субрегиональных механизмов Африканской системы защиты прав человека. Раскрыты отдельные аспекты судебной и внесудебной форм защиты прав человека на субрегиональном уровне, а также их значение для развития системы в целом.

Ключевые слова: субрегиональные механизмы, субрегиональные интеграционные объединения, права человека, Африканская система защиты прав человека.

Rohovyk O. Subregional mechanisms of African human rights system: theoretical aspects

Summary. The article outlines the general theoretical aspects of subregional mechanisms functioning within African human rights system. Separate aspects of judicial and extra-judicial forms of human rights protection at the subregional level and their importance for the development of the entire system are particularly addressed.

Key words: subregional mechanisms, subregional integration organizations, human rights, African human rights system.